

венных запретов демонстрировало очень высокий уровень политической независимости пополанов.

Архитектура дворца, а также история его строительства позволяют судить, насколько амбициозным был этот проект. Изначально палаццо был плотно окружен близлежащими домами, вход в него был с севера, со стороны крошечной площади, с которой здание совершенно не просматривалось, едва ли была видна даже высокая башня [18].

В 1318 году уже после окончания строительства Дворца приоров правительство приняло решение о сносе ряда зданий и двух церквей вокруг, с тем, чтобы разместить здесь городскую площадь (Piazza della Signoria). Только после этого дворец смог предстать во всем своем величии. Более того, исследователи, сделав подсчеты, выявили гармоничное с точки зрения пропорций соотношение высоты палаццо и башни с длиной и шириной площади [19], что скорее является свидетельством не совпадения, а хорошо продуманных планов градостроительной политики.

Окончательный облик городской площади сложился во второй половине XIV века, когда на ее южной стороне по проекту Бенчи ди Чоне и Симоне Таленти была выстроена Лоджия деи Ланци [20]. Этот памятник не только представляет собой прекрасный пример поздней флорентийской готики, но появился в момент кульминации общественно-политического развития Флоренции на протяжении второй половины XIII – XIV веков. Три широкие полуциркулярные арки, верх которых украшают горизонтальная аркатура и кружевной парапет террасы, были призваны открыть взору горожан и украсить публичные действия коммунальных властей: здесь проходили приемы послов, присяга приоров перед вступлением в должность [21]. Власть демонстрировала свою связь с пополанством, прозрачность действий, уважение к реакции общества.

Таким образом, во второй половине XIV века вокруг Дворца приоров сложился настоящий политический центр, с большой площадью, которая стала местом для народных собраний, празднеств и иных публичных действий. Мероприятия Флорентийского правительства по общественному строительству были продиктованы политической логикой. Как мы увидели, важнейшие этапы коммунальных завоеваний, изменений в политической жизни города повели за собой появление новых общественных зданий, изменение внутригородского пространства. Градостроительная политика была не только одним из направлений деятельности коммунальных властей, но показателем того, каким образом во Флоренции шел процесс государственного становления.

1. Brucker G. Renaissance Florence. N.-Y., 1975; Goldthwait R.A. The building of Renaissance Florence. Baltimore and London. 1980; Friedman D. Florentine New Towns: Urban Design in the Late Middle Ages. Cambridge, 1991; Starn R., Partridge L. Arts of Power: Three Halls of State in Italy, 1300-1600. Berkeley, 1992; Chrétien H. The Festival of San Giovanni: Imagery and Political Power in Renaissance Florence. New York, 1994; Rubinstein N. The Palazzo Vecchio 1298-1532: Government, Architecture, and Imagery in the Civic Palace of the Florentine Republic. Oxford, 1995.
2. Chambers D. Patrons and Artists in the Italian Renaissance. N.Y., 1971.
3. Croniche di messer Giovanni Villani cittadino fiorentino. Venetia. Per Bartolomeo Zanetti, 1537; Morelli G. Ricordi / A cura di V. Branca. Firenze, 1969; Bruni Leonardo. Panegirico della città di Firenze. Firenze, 1927; Вазари Дж. Жизнеописания наиболее знаменитых живописцев, ваятелей и зодчих / Под ред. А.Г. Габричевского. В 5 томах. М., 2001.
4. При написании данной статьи были проанализированы планы центральной части города, схемы зданий, художественные полотна и гравюры (См.: Frigyes Pogány. Firenze. Budapest, 1971; Hibbert Ch. Florence: The biography of the City. Hong Kong, 1994; Siena, Florence and Padua: Art, Society and Religion. 1280-1400. New Haven-London, 1995. Vol. II.; Wirtz R.C. Art and Architecture. Florence. Kōnemann, 2005), а также современные фотоизображения архитектурных памятников из личного архива.
5. Современное название – Барджелло – дворец получил уже в конце XVI в. по имени должностного лица – капитана полиции (См.: Casetta G. Firenze. Nuova guida completa della città. Firenze, 2005. P. 78-79; Wirtz R.C. Op.cit. P. 406).
6. По конституции во Флоренции была закреплена двойная система управления подесты, избираемого из числа иностранных грандов, и капитана народа, представлявшего исключительно интересы горожан. См.: Гуковский М.А. Итальянское Возрождение. Л., 1947. Т. 1. Гл. II. 7. Во Дворце заседал капитан народа и совет старейшин, к которым фактически перешли все дела по управлению коммуной.
8. Социальная борьба во Флоренции имела и четко выраженный политический характер. Несмотря на пестрый состав политических партий, основу партии гвельфов составляли пополаны, гибеллинов – магнаты.
9. Croniche di messer Giovanni Villani cittadino fiorentino. VI, 79. К. Хибберт приводит следующие цифры: разрушено более сотни дворцов, почти 600 домов, 90 башен и бесчисленное множество лавочек и мастерских (См.: Hibbert Ch. Op.cit. P. 22).
10. Cunningham C. For the honour and beauty of the city: the design of town halls // Siena, Florence and Padua... P. 42-43.
11. В XV столетии носил имя Дворец синьории (Palazzo della Signoria), с середины XVI века, после окончания строительства Дворца Питти, – Старый дворец (Palazzo Vecchio).
12. По Установлениям справедливости пополаны получали всю полноту власти, феодалы же окончательно лишились политических прав в городе. См. Гуковский М.А. Указ.соч. Т. 1. Гл. II.
13. Croniche di messer Giovanni Villani. VIII, 12. 14. Cunningham C. Op.cit. P. 44.
15. Croniche di messer Giovanni Villani. VIII, 26. 16. Пютенбург В.И. Зарождение капиталистических отношений и восстание наемных рабочих. Раннее Возрождение (XIV в.) // Очерки истории Италии 476-1918 гг. М., 1959. С. 61.
17. По сообщению Виллани, ранее высота некоторых башен достигала 120 локтей (около 70 м). См.: Croniche di messer Giovanni Villani. VI, 39.
18. Реконструкцию плана застройки см: Cunningham C. Op.cit. P. 46.
19. Trachtenberg M. What Brunelleschi Saw: Monument and Site at the Palazzo Vecchio in Florence // Journal of the Society of Architectural Historians, 1988. V. 47. № 1. P. 14-44.
20. В разное время Лоджия носила имя Loggia della Signoria, Loggia dei Priori, Loggia dell' Orcagna (по имени архитектора). Современное название Лоджия получила в период правления Козимо I, когда во Флоренции были расквартированы наемники ландскнехты (Lanzichenecchi).
21. О предназначении Лоджии и этапах ее строительства подробно писал Джорджо Вазари, но он ошибочно приписал работу Орканье. См.: Вазари Дж. Жизнеописания наиболее знаменитых живописцев, ваятелей и зодчих. Т. 1. С. 236-237.

Надійшла до редколегії 20.01.11

В. Мудеревич, канд. іст. наук, асист.

ТРЕТІЙ ХРЕСТОВИЙ ПОХІД (1189 – 1192 рр.) У РЕЦЕПЦІЇ "КІЇВСЬКОГО ЛІТОПІСУ" XII ст.

У статті проаналізовано рецепцію подій Третього хрестового походу у "Київському літописі" XII ст. Досліджується авторство, час і місце внесення повідомлень до літопису про дану виправу латинян на Близькому Сході 1189 – 1192 рр.

This article is about the reception of the Third Crusade events in "Kyiven chronicle" XII century. It is studied the authorship, time and place of making notices to chronicle about this opposition of latins in the Near East of 1189 – 1192.

Хрестові походи на Близький Схід, безперечно, стали символом епохи Середньовіччя. Визволення Гробу Господнього від невірних, допомога християнам, поклоніння святиням, завоювання незвіданих територій та спасіння за богоугодні дні, – ось невеликий перелік тих мотивацій, котрі стали основними рушіями священної війни християн із мусульманами.

Події, що відбувалися під час військових виправ західноєвропейських рицарів, досить детально описані латинськими, грецькими, арабськими авторами (очевидцями і хроністами, які робили свої записи із розповідей учасників походів). Руський соціум не міг не реагувати на події, пов'язані з хрестоносним рухом. Окреслені рушії та головні ідеї хрестових походів, природно, зазнали своєрідного відлуння на теренах Русі, адже подібне проти-

стояння так само було актуальним на тлі боротьби із кочовиками (причому, що воно мало дещо інше ідеологічне забарвлення). Незважаючи на це, початок хрестоносного руху (Перший та Другий хрестові походи) залишилися поза увагою літописців. Маємо лише свідчення ігумена Даниїла, котрий, здійснюючи своє паломництво 1106 – 1108 рр. територією Палестини та Сирії, позитивно відгукнувся про латинян на Близькому Сході.

У другій половині XII ст. військово-політична ситуація на Близькому Сході в черговий раз загострилася у зв'язку з тим, що мусульманам під проводом Саладіна вдалося знову відвоювати Єрусалим 1 жовтня 1187 р. Це призвело до нової консолідації християнських держав Заходу проти арабських халіфів Близького Сходу. Із повідомлень західноєвропейських (латинських) авторів добре відомо, що організаторами чергового походу за визволення Єрусалима виступили три західноєвропейські монархи: німецький – Фрідріх I Гогенштауфен (1152 – 1190 рр.), англійський – Річард I Лев'яче Серце (1189 – 1199 рр.) та французький – Філіп II Август (1180 – 1223 рр.).

Окремі аспекти даної проблеми знайшли своє висвітлення у загальних роботах, присвячених давньоруському літописанню, що належать перу К. Бестужева-Рюміна [3], А. Шахматова [17], І. Єрьомін [5, с. 67 – 97], М. Пріселкова [12], П. Толочка [15], О. Толочка [14, с. 73 – 87]. Ряд відповідних питань було піднято у спеціальних публікаціях Д. Айналова [1, с. 333 – 352], М. Заборова [6, с. 84 – 107], Д. Мішина [9, с. 47 – 50], О. Головка [4] і О. Назаренка [10]. Однак у своїх наукових розвідках дослідники у більшості випадків не розглядали рецепцію Третього хрестового походу у "Київському літописі" XII ст., що актуалізує вивчення таких питань: по-перше, вимагає ґрунтовнішого аналізу змістового навантаження літопису про події хрестового походу 1189 – 1192 рр.; по-друге, необхідно визначити авторство даних літописних свідчень; по-третє, важливо з'ясувати мотивацію літописця, який описував події, пов'язані із Третім хрестовим походом.

Спершу зазначимо, що "Київський літопис" є копією із південно-руського літописного ізводу XIII – початку XIV ст. Його текст дійшов до нас у декількох редакціях: Іпатіївській першої чверті XIV ст.; Хлебніковській – південно-західного походження XIV ст.; Погодінській, яка є точною копією Хлебніковської із відповідними доробками і перестановками; Краківській кінця XVII ст.; Єрмолаївській кінця XVII – початку XVIII ст. В історіографії давно утвердилася думка про те, що Іпатіївська редакція "Київського літопису" є більш ранньою, тому вона й лягла в основу нашої розвідки. За своєю структурою текст даного джерела складається з окремих оповідей, зведених ігуменом Видубицького монастиря Мойсеєм [12, с. 47 – 55].

Під 1187 р. літописець повідомляє про падіння Єрусалиму, маючи на увазі взяття Святого Міста сарацинами під проводом Саладіна. Більша частина статті стосується 6695 (1187/8) березневого року [2, с. 203]. *"Місяця септября 2 день тма би по всеи земле ко же дивитися всим чловеком сонці бо погуби а небо погорі облаки огнзарними таковая знаменія не на добро бивають в той бо днь того місяця взятъ бил Єрусалим безбожними Срацинами знаменія же та не по всій земле бивають но на нюже (зе) страну влка. что хошть навести того бо глахоуть тмоу бившию в Галичи яко и звезди видвити серед дни солнцю померкши в Киевсткой строює никто же не види в т час. ми же о селъ поглум аще во дни нашапреда Господь град Єрлаимъ сти безаконным темь Агаряномъ..."* (далі йде біблійний переказ) [7, стб. 655 – 656].

За словами автора, *"сонце бо погубе а небо погоре вблаки вгнезарны такова" бо знамени" не на добро*

бывають в той бо день того місяця взятъ бы Єрусалим безбожними срацины..." [7, стб. 655]. Як бачимо, літописець висловлює своє розчарування з приводу втрати християнами (католиками) Святого Міста та осквернення невірними святих місць. Поряд з цим, має місце побоювання щодо негативних наслідків (покарання Всевишнього): *"преда Господь градъ Єрусалим безаконнымъ темь Агаряномъ"*. У розумінні літописця падіння *"Святого Граду"* – це кара Божя за вчинені людством гріхи і невиконання Його волі. Окупація сарацинами Святої Землі призвела до втрати християнами своєї головної Святіни – Гробу Господнього. Резонансом даних подій стало затемнення сонця, чим символічно на Русі позначали найбільші трагедії: *"в Галичи яко и звезди видвити серед дня слнцю померкшию"* [7, стб. 655].

Ймовірно, це повідомлення фіксує сонячне затемнення 4 вересня 1187 р., – тобто березневого 6695 р. [2, с. 203], але в тексті присутня похибка: Єрусалим пав під натиском мусульман не в день затемнення, а пізніше – 2 жовтня, фактично через місяць. Появу такої помилки пояснити важко, можливо вона пов'язана із втіками¹, які повернулися на Русь з міста Аскалон, яке було захоплене сарацинами 2 вересня того ж року, і в якому з 1163 р. намісником був молодший син Юрія Довгорукого Мстислав Юрійович. У такому випадку цілком логічно, що автор даного повідомлення переплутав дати, приписуючи дату падіння Аскалона Єрусалиму.

Розглядаючи зміст означеного літописного повідомлення, варто звернути увагу на факт чітко зафіксований літописцем: момент захоплення Єрусалима *"...в Галичи яко и звезди видвити серед дни солнцю померкши", а в "...Киевсткой строює никто же не види в тот час"*. Відповідь на це питання пов'язана із автором, який працював над складанням джерела.

За своїм походженням текст "Київського літопису" об'єднував у собі окремі літописні пам'ятки, які були зведені лише наприкінці XII ст. Вивчаючи дане джерело, Б.Рибаков прийшов до висновку, що ізводу 1198 р. передували більш ранні ізводи, кожен з яких включав матеріали декількох літописців. Зокрема, ізвод архімандрита Печерського монастиря Полікарпа закінчувався 1171 р. В нього увійшли княжий літопис Святослава Ольговича, фрагменти літописання Юрія Довгорукого і Андрія Боголюбського до 1159 р., літопис Петра Бориславича та його галицького помічника, котрий інформував про події в Галичині, і т. зв. Царський літопис Андрія і Гліба Юрійовичів, доведений до 1170 р. Наступний літописний фрагмент сформувався при дворі київського князя Святополка Всеволодовича у 1194 р., третя редакція – це літопис Рюрика Ростиславича 1190 – 1196 рр. [12, с. 172 – 183; 16, с. 4 – 6].

Для розв'язання поставленої проблеми слід визначити походження і авторство літописних статей, датованих 1181 – 1196 рр. Б.Рибаков висловив припущення, що вони могли належати перу саме Петра Бориславича. У такому випадку стаття 1187 р. мала галицьке походження. На це натякає контекст згадуваних рядків – *"в Галичи яко и звезди видвити серед дни солнцю померкши", а в "Киевсткой строює никто же не види в тот час"*. Інформатором київського літописця був галичанин, який, за словами того ж Б.Рибакова та В. Франчук, інформував його про справи в Галичині. Даній гіпотезі протистоїть думка П.Толочка, за словами якого авторству Петра Бориславича не належать статті

¹ Відомо, що у 1163 р. Андрій Юрійович вигнав своїх молодших братів із батьківських земель. Останні спробували шукати притулку у Візантії. Зокрема Мстислав Юрійович отримав, згідно повідомлення Іпатіївського літопису: *"а Мстиславу дасть волость Аскалана"* [7. – стб.521].

1181 – 1196 рр., а реконструйована біографія літописця є лише творчим натхненням самого автора [15, с. 130 – 131].

Не маючи претензій на остаточне вирішення даної дискусії, потрібно констатувати, що стаття 1187 р. має галицьке "коріння". Важко погодитися із твердженням про її усне походження, зважаючи на тісні взаємозв'язки, які існували у той час між Києвом і Галичем: Ярослав Осмомисл неодноразово надсилав допомогу Ростиславу Мстиславичу і Мстиславу Изяславичу; в Києві часто бував син Осмомисла Володимир Ярославич (1174 р., 1184 – 1185 рр.); через Київ декілька разів поверталася до Володимира дружина галицького князя Ольга Юріївна; у 1187 р. в гостях у київського князя Рюрика Ростиславича перебував незаконний син Осмомисла Олег (Настасич). Швидше за все, галицький пласт у "Київському літописі" даного періоду атрибується галичанину Тимофію, який з'явився в Києві близько 1189 – 1190 рр. й був людиною освіченою *"Бе бо Тимофеи в Галичепремоудрь кижник"* [7, стб. 722]. Саме йому належить панегирик одному з організаторів Третього хрестового походу – німецькому імператору Фрідріху Барбароссі. Повідомлення про це зафіксоване під 1189 р. – тобто 6697 березневого року [2, с. 205]: *"В то же лето иде цар немецкий (Фридрих Барбаросса – В.М.) со всею своею землею битися за Гроб Господинь проявить бо бжешть ему аггель Господинь велеше ити, и пришедшимь имь и бжущимся крепко с богостодными тими Агаряном"* [7, стб. 665]. Сучасний російський історик Д.Мішін вважає інформацію літописної статті 1189 р., зокрема, тієї частини, яка стосується Фрідріха Барбаросси, запозиченою із латинського джерела. Руський літописець ніби переспівує західного хроніста Оттона Фрейзенгенського, котрий фіксує: *"І допоміг Бог імператору Римському Фрідріху вирвати Святу Землю із рук сарацин, які глумилися над християнами, і дав їм відвагу неприборкану і порив до помсти"* [9, с. 49]. Зовнішня схожість обох повідомлень не є вагомим аргументом на користь такого твердження, оскільки обидва вони є синхронними записами. Таким чином, важко обґрунтувати факт літописного запозичення. Однак, якщо літописні статті даного періоду були укладені, як припускає О.Толочко, не синхронно із подіями, котрі описувалися, а дещо згодом 1212 р. [14, с. 86 – 87], то зауваження Д. Мішина мають логічний сенс.

У панегирику Фрідріху Гогенштауфену літописець констатує, що німецького імператора надихнув янгол на військову боротьбу *"с богостодными Агаряны"* [7, стб. 667]. Як бачимо із тексту джерела, автор з повагою ставиться до спроб Фрідріха Барбаросси визволити Гріб Господній від невірних. За словами літописця імператор з ангельської волі відправився в похід проти богохульних агарян. Термін "агарянин", швидше за все, має конфесійне значення, аніж етнічне, адже агарянами називали мусульман, які, згідно легенди, походили від Агарі, єгипетської наложниці Авраама, отже були нащадками Ісмаїла. Поряд із цим вживається термін "сарацини" – адже, згідно вірувань мусульман, вони взяли ім'я законної дружини Авраама Сари з метою приховати своє незаконне походження і мали претензії на "тринадцяте коліно". Матвій Празький у свою чергу говорить, що правильніше називати турків-сельджуків агарянами або ісмаїлітами і розглядати їх саме як нащадків Агарі та Ісмаїла. Отже, у давньоруській літописній традиції були відомі терміни, якими латинські хроністи називали турків-сельджуків, і, відповідно до цього, у них вкладали негативну суть, котра ототожнювалася із воєнними християнства.

В уявленні літописця німці виступають: *"яко мученици святисе прольяха кров свою за Христа со цари сво-*

ими о сіх бо Господь Бог наш знаменіе прояви..." [7, стб. 667]. Аналізуючи зміст наведених вище повідомлень, можна стверджувати, що на Русі добре знали про події даного хрестового походу, але дивним залишається відсутність будь-яких свідчень про "славетні діяння" Річарда і Філіпа. Таким чином, логіка міркувань дозволяє припустити, що поряд із головними рушійними складовими хрестових походів у цих рядках знайшли своє відображення й військово-політичні зв'язки Південно-Західної Русі з європейськими монархами.

У вітчизняній та зарубіжній історіографії існує ряд гіпотез про близькі стосунки галицького князя Ярослава Володимировича Осмомисла (1153 – 1187 рр.) з німецьким імператором Фрідріхом Гогенштауфеном. Не зважаючи на пануючий в історичній науковій літературі скепсис, слід зауважити, що галицькі воїни мали змогу відзначитися у складі німецької армії під час походу 1189 – 1190 рр., адже добре відомо, що галицький князь Володимир, син Ярослава, після смерті батька у 1187 р. визнав васальну залежність від Фрідріха. Зокрема, він зобов'язувався платити останньому щороку по 2000 гривень сріблом [7, стб. 696]. Такий союз був необхідний молодому князю у боротьбі за батьківський стіл у Галичі проти угорського ставленика Андрія (Ендре, II 1205 – 1235 рр.) та волинського князя Романа Мстиславича (1170 – 1205 рр.).

Як зазначається в "Київському літописі": *"... цар же оуведаєв оже єсть сестричич великому князю Всеволоду Соудальському и прия его с любовь и с великою честью"* [7, стб. 666]. Якщо припустити, що ім'я Всеволода Суздальського (1154 – 1212 рр.) справді мало таку вагу у Священній Римській імперії, то навіть це не спонукало Фрідріха I до боротьби за Володимирову спадщину. Військову допомогу Володимирові він доручив надати своєму васалу, польському королю Казимиру Справедливому: *"Казимир же приставя к нему моужь свои Миклая и посла его в Галич. Галицьки моужь стретюша его с радостью великою..."* [7, стб. 666]. Ставши васалом Гогенштауфена, Володимирові вдалося повернути собі батьківський стіл та мати змогу відрядити частину своєї дружини на допомогу німецькому імператору. Дану точку зору поділяє також О. Масан [8, с. 259], припускаючи, що будучи васалом імператора, Володимир міг разом із галицькою дружиною брати участь у Третьому хрестовому поході. Таким чином, панегирик Фрідріху I, що вміщений у "Київському літописі" не є випадковістю, зважаючи на військово-політичні зв'язки Галича з Німеччиною.

Підсумовуючи викладений матеріал, потрібно констатувати, що літописні статті 1187 та 1190 рр. у тій частині, де мова йде про Третій хрестовий похід, безперечно мають галицьке походження, хоча були записані у Києві. Вплив усної традиції на ці записи київського літописця визначити важко, швидше за все, автор користувався окремими галицькими записами, зробленими вихідцями з даної території. Підтвердженням є наявність цілого комплексу свідчень про події в Галичині цього періоду, які безпосередньо стосуються окресленої проблематики. Ці літописні згадки не лише лаконічно повідомляють про окремі події походу, а й відображають власне сприйняття та розуміння автора священної війни проти невірних та важливості для всього християнського світу визволення Гробу Господнього.

1. Айналов Д.В. Некоторые данные русских летописей о Палестине / Д.В. Айналов // Сообщения ППО. – 1906. – Т. 17. – Вып. 3. – С. 333 – 352. 2. Бережков Н.Г. Хронология русского летописания / Н.Г. Бережков. – М.: АН СССР, 1963. – 376 с. (79). 3. Бестужев-Рюмин К.Н. О составе русский летописей до конца XIV века / К.Н. Бестужев-Рюмин. – СПб., 1868. – 534 с. 4. Головки О.Б. "Слов'яни Східної Європи і хрестові походи" / О.Б. Головки // Historia Rossika. – № 1. – СПб, 2006. – С. 314 –

330. 5. Еремін Н.П. Киевская летопись как памятник литературы // ТОДРЛ. – 1949. – Т.7. – М.-Л.: АН СССР, 1949. – С. 67 – 97. 6. Заборов М.А. Известия русских современников о крестовых походах / М. А. Заборов // Византийский Временник. – М.: Наука, 1971. – Т. 31. – С. 84 – 107. 7. Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – Т.2. – 648 стб. 8. Масан О. Участь українців у хрестових походах у Південно-Східну Прибалтику та на Близький Схід у XII – XIII ст. / О.Масан // Міжнародний науковий конгрес "Українська історична наука на порозі XXI ст." – Чернівці, 2001. – Т. 1. – С. 257 – 264. 9. Мишин Д.Е. Отношение Руси к Крестовым походам / Д.Е. Мишин // Сборник русского исторического общества. – Т.7 (155). Россия и мусульманский мир. – М.: Русская панорама, 2003. – С. 47-50. 10. Назаренко А.В. Древняя Русь на международных путях: Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических свя-

зей / А.В. Назаренко. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 780 с. 11. Никольский А.А. О языке Ипатьевской летописи / А.А.Никольский // Русский филологический вестник. – 1899. – Т. 12. – № 1. – С. 241 – 274. 12. Приселков М.Д. История русского летописания XI – XV вв. / М.Д.Приселков. – СПб.: Алетея, 1996. – 325 с. 13. Рыбаков Б.А. Русские летописцы и автор "Слова о полку Игореве". – М., 1972. – 411 с. (195). 14. Толочко А. О времени создания Киевского Свода 1200 г. / А. Толочко // Ruthenica. – Т.V. – К., 2006. – С. 73 – 87. 15. Толочко П.П. Русские летописи и летописцы X – XIII вв. / П.П. Толочко. – СПб.: Алетея, 2003. – 294 с. 16. Франчук В.Ю. Киевская летопись. Состав и источники в лингвистическом освещении / В.Ю. Франчук. – К.: Наукова думка, 1986. – 181 с. 17. Шахматов А.А. Разыскания о русских летописях. / А.А. Шахматов. – М.: Кучково поле, 2001. – 880 с.

Надійшла до редколегії 20.01.11

О. Осіп'ян, канд. іст. наук, доц.

ПРОЕКТ НОВОГО ХРЕСТОВОГО ПОХОДУ У "FLOS HISTORIARUM TERRE ORIENTIS" ГЕТУМА ВІРМЕНИНА (1307 р.) ТА ЙОГО СПРИЙНЯТТЯ В ЄВРОПІ У XIV–XVI ст.

Статтю присвячено дослідженню опису східних країн, створеному на початку XIV ст. вірменським аристократом з Кілікії Гетумом з Корікосу. Він навів описи чотирнадцяти царств Азії, Єгипту, історію татар та їх відносин з султанами Єгипту. Книга IV містить детальний проект нового хрестового походу, в якому кілікійській Вірменії відведено роль відправного пункту походу, оскільки саме тут мали висадитись хрестоносці.

This article is devoted to the research of the description of Oriental countries produced in the early fourteenth century by the Cilician Armenian aristocrat Hetoum of Corycos. He described fourteen realms of Asia, Egypt, and the history of the Tatars and their current relations with the sultans of Egypt. Book IV contains the detailed project of a new crusade with Cilician Armenia as initial point of the crusade and as the place of the crusaders landing.

Захоплення Єрусалиму хорезмійцями султана Джалал-ад-діна 1244 р. та невдача шостого хрестового походу (1248-1254 рр.), очолюваного королем Франції Людовиком IX (1226-1270) й спрямованого проти Єгипту, продемонструвала неспроможність західних європейців самотужки перемогти мусульман і, відповідно, ставила під загрозу існування держав хрестоносців на Близькому Сході. Неочікуваний шанс на порятунок хрестоносців з'явився у 1230-1240-х роках, коли до цього регіону вступили монгольські війська, які завдали серію поразок мусульманським державам. Монголи вщент розгромили сельджуків у 1243-1244 рр., захопили Багдад і вбили останнього халіфа 1258 р., а 1260 р. оволоділи Сирією (щоправда, ненадовго) і розпочали серію воєн з Єгиптом. На роль посередника між католицьким світом та монголами претендували правителі Кілікійської Вірменії [1]. Це невеличке королівство було розташоване на східному узбережжі Середземного моря між володіннями сельджуків у Малій Азії та Сирією, що перебувала під владою султанів Єгипту. Останні найбільш загрожували існуванню Кілікії, тому її правителі поспішили визнати залежність від великого хана Гююка (1246-1249) та Мангу (1251-1259), а з кінця 1250-х років – від ільхана Хулагу (1256-1266), і намагались використати їх військову потугу для боротьби з Єгиптом [2; 3].

Після захоплення татарами (власне монголами) земель Великої Вірменії у 1236-1239 рр. більшість вірменських князів визнають сюзеренітет великого хана. Вже 1243-1244 рр. вони, разом з татарами, беруть участь в успішному поході в Малу Азію на Іконійський султанат турків-сельджуків [4]. В цей час контакт з монгольськими полководцями встановлює й Вірменське Кілікійське королівство, правителі якого небезпідставно побоювались нападу татар. У 1247-1250 рр. поїзду у ставку великого хана Гююка (1246-1249) здійснив конетабль (головнокомандувач) Кілікії Смбаг Спарпет. Він був добре прийнятий ханом і навіть одружився з представницею правлячої династії (від цього шлюбу в них народився син Василь Татарин). У 1253-1255 рр. в Монголію до великого хана Мангу (1251-1259) їздив король Кілікії Гетум I (1226-1270) [5]. Наскільки відомо, одним із завдань, які Гетум ставив перед собою, було сприяти союзу між татарами та учасниками сьомого хрестового походу (1248-1254) на чолі з королем Франції Людови-

ком IX (1226-1270) для спільних дій у Святій Землі [6] проти Єгипту, який найбільше загрожував існуванню Вірменського королівства в Кілікії. Хрестоносці зазнали повної поразки в Єгипті, а викуплений з полону Людовик IX із залишками війська укріплював фортецю Акра в Сирії на момент від'їзду Гетума I до великого хана. Татари були зацікавлені у союзниках на Близькому Сході, оскільки саме на цей час в них були заплановані масштабні наступальні операції в цьому регіоні. Коли хрестоносці ще тільки прибули на Кіпр 1248 р. до них з'явилися посланці від татарського полководця Ельчігада [7]. Жан Жуанвіль (1224-1317), соратник Людовика IX, писав у своїх спогадах, що "великий король татар ... був готовий допомогти йому завоювати Святу Землю та визволити Єрусалим з рук сарацинів" [8]. Проте, коли Гетум I повернувся з Монголії (1255 р.), Людовик IX вже відплив до Франції (1254 р.).

1256 р. в Персію на чолі великого війська прибув Хулагу (брат Мангу), засновник династії ільханів, яка правила тут до 1335 р. Вже 1258 р. татари Хулагу (1256-1266) з допомогою військ вірменських князів здобули Багдад і поклали кінець існуванню Халіфату. У 1260 р. війська Хулагу та Гетума I завдали поразки сарацинам в Сирії та Палестині, захопивши такі значні міста як Алеппо та Дамаск. Потреба захищати північні провінції від нападу Золотої Орди змусила Хулагу відступити, залишивши в Палестині загін на чолі з полководцем Кет-Бугою. 3 вересня 1260 р. у місцевості Айн-Джалут Кет-Буга та його вірменські союзники зазнали повної поразки від Кутуза, мамлюцького султана Єгипту, який повернув собі втрачені володіння у Сирії та Палестині [9]. Ще протягом майже пів-століття татарські ільхани та вірмени воювали з Єгиптом за контроль над Сирією та Палестиною. Час від часу ільхани відправляли послів до правителів Західної Європи [10] з пропозиціями спільних дій проти Єгипту. Активну посередницьку участь у цій дипломатичній діяльності брали кілікійські вірмени, використовуючи свою близькість як до франків, так і до татар. У 1299-1300 рр. ільхан Газан/Кассан (1295-1304) разом з вірменським королем Гетумом II (1289-1307) завоював Сирію. Проте, вже у травні 1300 р. мамелюки відновили контроль над Сирією [11]. У 1302 та 1304 рр. Газан відправляв послів до папи Боніфація VIII з пропозицією про спільні дії фран-